

Det biologiska kulturarvet restaureras i Äskhult och Gårdshult

Foto: Krister Larsson

Krister Larsson

Från en steril barrmatta till en blommande ljunghed. Bilden ovan illustrerar väl Hallands ambition att återskapa kulturlandskap med stora biologiska värden. Här redovisas två exempel: Äskhult i norr och Gårdshult i söder.

Ännu finns det tid

ÄNNU FÖR ETT PAR HUNDRA ÅR SEDAN bestod det halländska kulturlandskapet av vackert blommande åkrar och slätterängar, vidsträckta ljunghedar och glesa skogar med gamla ekar, bokar och andra lövträd. Produktionen per hektar var låg jämfört med dagens åkrar eller planterade granskogar, men rikedomerna på vilda växter och djur i markerna var desto större. De få skriftliga källor som ger mer detaljerade botaniska och zoologiska uppgifter från Halland före 1800-talets stora förändringar visar på en stor artrikedom.

Tusentals växter och djur som hade sin glansperiod i det gamla bondelandskapet lever ännu kvar här och där i markerna, i mer eller mindre sviktande bestånd. Möjligheterna att restaurera äldre

tidens kulturlandskap är därför fortfarande goda på många håll i länet och sådana projekt pågår bland annat i kulturresevatet Äskhult i norra Halland och i naturresevatet Gårdshult i söder. I dessa båda resevat görs större restaureringsinsatser i samarbete mellan kulturmiljövärden (Länsantikvarien) och naturvärden vid Länsstyrelsen och Västkuststiftelsen. I det följande ges en översiktlig beskrivning av det biologiska kulturarv som här vårdas.

Äldre lantsorter och hotade ogräs på åkrarna

MODERN VAXTFÖRÄDLING AV jordbruks- och trädgårdsgrödor inleddes i Sverige under 1880-talet. Innan dess fanns en stor mångfald av lokala sorter av säd, grönsaker och andra kulturväxter som utvecklats genom naturligt urval på växtplatsen och som allmoggen bevarade utsäde av. Dessvärre finns inte några äldre lantsorter kvar av de sädeslag som man förr odlade i den halländska skogsbygden men i samråd Nordiska genbanken, som tillhör Lantbruksuniversitetet, har ett antal lämpliga lantsorter valts ut och odlas nu åter på åkrarna i Gårdshult och Äskhult. Det handlar om värråg, svarthavre, midsommarråg, höstråg, vithavre och värkorn och de tre förstnämnda finns överhuvudtaget inte kvar som grödor i det moderna jordbruket. Målsättningen är att det efterhand ska utvecklas nya lokala sorter av dem för respektive område.

Före kemikaliejordbrukets tid var ogräsfloran rik och många äldre ogräs är idag starkt utrotningshotade eller har försvunnit helt

Svenborg Johansson i Gårdshult binder kärvar av den högvuxna värrågen, en gammal lantsort. Foto: Krister Larsson.

**Allmän metallvinge-
svärmare på åkervädd
i Gårdshult. Denna
vackra fjäril var vanlig
fram till mitten av
1900-talet, men har
därefter gått starkt
tillbaka och är idag
rödlistad. Foto: Krister
Larsson.**

från de moderna åkrarna. Sådana arter har nu en fristad i de båda reservaten och åkrarna blommar åter vackert med bland annat klätt, spikvallmo, blåklint, kalvnos, åkerskallra och åkerkulla. Spånadslinet var förr en viktig gröda och knutna till linet var flera ogräs som utrotades från landet under första delen av 1900-talet. Dessa är linmåra, lindädra, linsnärja, linrepe och jättespärgel som nu åter finns på plats i linåkrarna. Frön av hotade åkerogräs har framförallt erhållits genom Världsnaturfondens allmogeaikerprojekt, men för vissa arter har halländskt frömaterial insamlats.

I Åskhult finns även mullbänkar och kålgårdar med äldre sorters blommor, grönsaker och andra kulturväxter. Att gränsen mellan vad som är ogräs och kulturväxt inte alltid är så självklar finns många exempel på och ett av dem är gräarten. Under 1700-talet beskrevs den som ett ogräs i halländska åkrar, men senare blev den en odlad och förädlad kulturväxt. Nu har den återfått sin roll som åkerogräs i Gårdshult och Åskhult.

Slätterängarnas artrikedom ökar

I ÅSKHULT OCH GÅRDSHULT FINNS IDAG förmodligen länets största ängsareal som sköts med lieslätter. Det handlar om drygt tre hektar i vartdera området och därutöver finns ytterligare något hektar som sköts med slätterbalk. I Gårdshult pågår även försök med att sköta vissa blomsterrika ängar med värbränning i mars-april, i stället för slätter, för att kunna hålla en större areal blomsterrik äng. Erfarenheten av bränningen är god och den har gynnat bland annat klockgentiana, ängsvädd, granspira, stagg och hagfibbla.

I båda områdena finns ett antal fasta provytor i ängar och naturbetesmarker där man kan studera hur vegetationen förändras under restaureringsarbetet. I Åskhult var flertalet ängar helt igenvuxna med täta lövskogar när restaureringen inleddes. En av provrutorna (2 x 2 meter) lades 1998 ut i en tät bokskog nordost om husen och där saknades då helt markvegetation, bortsett från en liten ekplanta. Området har därefter betats med nötkreatur och under de senaste fyra åren har avverkningar gjorts för att på sikt återskapa slätteräng.

År 2004 fanns 20 arter kärlväxter i rutan, bland annat blåsuga, knippfryle, blodrot och ärenpris. Även i övriga rutor har antalet arter ökat, fast inte lika drastiskt, och det gäller både kvävegynnade arter och arter som trivs bäst i ogödslade ängar och betesmarker. Med tiden kommer säkert den sistnämnda gruppen att bli alltmer dominerande.

I Gårdshult finns en rikare ängsflora bevarad, igenväxningen har inte gått lika långt och restaureringsåtgärderna har därför inte varit så drastiska som i Äskhult. I delar av ängarna är det idag ängsblommor som dominerar vegetationen medan andra delar fortfarande är i en restaureringsfas och har en blandning av ängsväxter och kvävegynnade arter. Insektslivet är mycket rikt i ängarna med flera rödlistade arter och under högsommaren är rikedomerna på nektarsamlade pärlmorfjärilar, guldvingar, gräsfjärilar och andra dagfjärilar stor. Det är få ställen i Halland där man numera kan uppleva en sådan fjärilsdans. Efter slåttern kommer en färggrann höstblomning igång i ängarna med vaxskivlingar, jordtungor och andra ängssvampar.

Även i Gårdshult har antalet växtarter ökat i provrutorna jämfört med 1998 och exempel på arter som tillkommit i de undersökta ängarna är jungfrulin, flockfibbla, rotfibbla, loppstarr och tagelsäv. De två sistnämnda arterna har, liksom tätört, ängsvädd och snip (ullsäv) som ökat markant i utbredning, gynnats av att slåttern på de gamla slätterkärrarna invid ån Assman återupptagits.

Trädlärkan sjunger åter över heden

DEN 100 HEKTAR STORA UTMARKEN i norra delen av Äskhults marker täcktes tidigare av täta granplanteringar och en del annan skog. Under 1997 inleddes restaurering av det gamla ljunghedslandskapet här genom att 20 hektar medelålders granskog avverkades och bete med nötkreatur inleddes. Resultaten kom nästan omgående och bara efter något år återvände trädlärkan, en av ljunghedarnas karaktärsfåglar, och dess vackra sång kan nu höras över heden under våren och försommaren.

Även ljunghedarnas växter har återvänt fortare än förväntat. Som exempel kan nämnas en provruta som lades ut 1998 då marker var helt täckt av ett tjockt lager barrföna med gles förekomst av endast fyra växter (hallon, krustätel, en gröeart och en starr). När provrutan under 2004 åter inventerades hittades 26 arter kärlväxter, varav en del är kvävegynnade hyggsväxter men här fanns även ett rikt inslag av traditionella hedväxter som ljung, stenmåra, gråfibbla och ärenpris. Det är tydligt att det finns en god tillgång på

Granspiran har återkommit i de ängar som sköts med bränning i Gårdshult. Foto: Krister Larsson.

vilande frön (fröbank) från Ljunghedstiden kvar i markerna. Nu har Ljungen börjat bli så grov på delar av heden att det är dags för den första Ljungbränningen och under 2003 avverkades ytterligare 30 hektar granskog på utmarken för att bli Ljunghed.

Hittar horngreven och hornkon tillbaka?

UNDER 1700-TALET FANNS rikligt med gamla ekar i ångar och åkrar i stora delar av Halland. I gamla hagmarksekar finns ett myller av skalbaggar och andra insekter och de hyser även ett stort antal svampar, lavar med mera som idag är utrotningshotade. I Äskhult och Gårdshult kommer markerna efterhand att få ett allt rikare inslag av gammelekar, vilket gynnar många växter och djur. I Gårdshult har under senare år de rödlistade arterna korallticka och skalbaggen rödhjon hittats på äldre ekar.

I norra Halland finns idag länets enda kända förekomst av ekoxe, en skalbagge som förr var ett vanligt inslag i de ekrika inägorna i stora delar av Halland. Pehr Osbeck anger att allmogen i södra Halland under 1700-talet kallade ekoxhannen för Horngrefve och honan för Hornko. Kanske kan någon av de äldrande ekarna i Äskhult eller Gårdshult i framtiden bli hyresvärd för detta stilliga par – gärna med den sällsynta läderbaggen som följeslagare! Artrikedomen i de restaurerade markerna ökar för varje år som går och vi kan räkna med att framtiden kommer att bjuda på många spännande fynd av växter och djur som hade sin blomstringstid i det gamla bondelandskapet för några sekler sedan.

Under 2003 utökades heden i Äskhult genom att ytterligare 30 hektar granskog avverkades. Foto: Krister Larsson.